

МІЖНАРОДНИЙ РУХ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА: ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ

В. ОРЕХОВСЬКИЙ

ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-8037-3135>

Чернівецький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

У статті характеризується процес становлення Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та визначаються межі повноважень Міжнародного Комітету Червоного Хреста, Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та Товариства Червоного Хреста України. На основі дослідження міжнародних та українських нормативно-правових актів визначені основні форми співпраці нашої держави з вказаним Міжнародним рухом в умовах воєнного конфлікту на сході України. Особливу увагу приділено Міжнародному Комітету Червоного Хреста, який надає фінансову, матеріальну, психологічну та навчально-методичну допомогу як населенню, так і органам державної виконавчої влади та органам місцевого самоуправління України.

Значимість необхідності надання допомоги пораненим усвідомлювалася вже на ранніх етапах розвитку людської цивілізації. Розглянута історія виникнення та становлення міжнародного гуманітарного права («законів та звичаїв війни»). Автор відзначає, що рішучі кроки тут були зроблені саме у XIX ст., оскільки стрімкий прогрес у розвитку озброєнь та військового мистецтва призвів до різкого збільшення чисельності жертв бойових дій. У цьому зв'язку значна увага приділяється постаті швейцарського бізнесмена та громадського діяча Анрі Дюнан. У статті зазначається, що саме діяльність останнього стала основою для прийняття знаменитої Женевської Конвенції (1864 р) «Про поліпшення долі поранених і хворих воїнів під час сухопутної війни».

Базуючись на концептуальних здобутках новітньої історіографії та використовуючи широке коло різнопланових джерел, автор проаналізував історичні передумови виникнення українського червонохресного руху, його ідейні засади функціонування та основні напрямки розвитку.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, Товариство Червоного Хреста, Женевська конвенція, допомога хворим і пораненим, громадська благодійність.

The article describes the process of formation of the International Movement of the Red Cross and Red Crescent, and defines the limits of authority of the International Committee of the Red Cross, the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies and the Red Cross Society of Ukraine. On the basis of the study of international and Ukrainian normative legal acts, the main forms of cooperation of our state with the specified international movement in the conditions of the military conflict in the east of Ukraine are determined. Particular attention is paid to the International Committee of the Red Cross, which provides financial, material, psychological and educational assistance to both the population and the bodies of state executive power and local self-government bodies of Ukraine.

The importance of the need to provide assistance to the wounded was realized already at the early stages of the development of human civilization. The article examines the history of the emergence and development of international humanitarian law («laws and customs of war»). However, the author notes that decisive steps were taken here precisely in the 19th century, as the rapid progress in the development of weapons and military art led to a sharp increase in the number of victims of hostilities. In this connection, considerable attention is paid to the figure of Swiss businessman and public figure Henri Dunant. The article notes that it was the activity of the latter that became the basis for the adoption of the famous Geneva Convention (1864) «On the Improvement of the Fate of Wounded and Sick Soldiers in Land War».

Based on the conceptual achievements of modern historiography and using a wide range of diverse sources, the author has analyzed historical background of the Ukrainian Red Cross movement, its ideological principles of operation and main directions of development.

Key words: international humanitarian law, Red Cross Society, Geneva Convention, aid to the sick and wounded, public charity.

Історія збройних конфліктів завжди була предметом вивчення фахівців різних наукових галузей. У той же час, серед незліченної кількості праць, які розглядають різні сторони цього явища (політичні, економічні, військово-стратегічні та ін.) порівняно незначний відсоток складають роботи, автори яких досліджують спроби людства «цивілізувати війну». Серед останніх слід виділити публікації С. Волкова, Т. Жуковської, Г. Ібраєва, Т. Малишевої, І. Телічкіна та ін. Головна увага тут звертається на виникнення певних норм і правил, що застосовуються в період військових конфліктів з метою пом'якшити їх наслідки. Важливість цієї проблеми не тільки в плані історичної ретроспективи, вона актуальна і в сьогоденній неспокійний час. Це стало спонукальним мотивом і для автора даної публікації.

Метою статті є висвітлення процесу становлення системи централізованої гуманітарної допомоги від глибокої давнини до 60.-х років XIX ст.

Значимість необхідності надання допомоги пораненим усвідомлювалася вже на ранніх етапах розвитку людської цивілізації. Ще до появи держав виникли правила, що мали на меті пом'якшити жахи війни.

В Папуа, де племена постійно воювали між собою, ворога не тільки попереджували про початок бойових дій і війна не починалася, поки обидва супротивники не будуть готовими. Наконечники стріл не мали зазубрин, щоб не наносити супротивнику зайвої шкоди. Війна припинялася і встановлювалося 15-денне перемир'я у разі важкого поранення або вбивства хоча б одного з воїнів. Мало того, цей звичай був настільки непорушним, що ворогуючі сторони навіть не виставляли вартових¹.

Вже у шумерів військові дії носили організований характері супроводжувались оголошенням війни, можливістю перемир'я, недоторканістю парламентарів і, нарешті, мирною угодою. Вавилонський царь Хамураппі проголосив славнозвісний кодекс, що носив його ім'я і розпочинався зі слів: «Я встановлюю ці закони, щоб не дати сильним підкорити слабких». За цими законами полонених могли звільнити після сплати викупу.

В цивілізації хетів існували вражаюче гуманні правила ведення війни. Вони мали зібрання законів, що були засновані на принципах чесності та справедливості. Хети оголошували війни та підписували мирні угоди. Населення капітулюючого ворожого міста зазвичай не страждало. З містами що чинили опір, поводитись більш жорстоко. Але і у цьому випадку досить рідко влаштовувалась різанина або населення перетворювалось на рабів. Така «м'якість» різко контрастувала із жорстокістю асирійців, перемоги яких супроводжувалися небаченими звірствами. Війна між єгиптянами та хетами, яка звершилась у 1269 р. до н.е. укладанням справедливого миру, який поклав початок дружнім відносинам між двома державами².

Легенди про Ману (стародавні індійські легенди про першу людину) містили військовий кодекс, який набагато випередив свій час. Воїнам заборонялося вбивати поранених або полонених ворогів, після одужання поранених їх необхідно було відправляти на батьківщину. Існували правила за якими можна було реквізувати власність ворога, заборонялося оголошувати війну на тотальне знищення.

Грецька цивілізація дала низку прикладів «розумної» організації суспільства. Відбувається зародження самого поняття «правосуддя» як аспекту звичаєвого права, яке передувало тому, що сьогодні ми називаємо «Правами людини». Так, вже у «Іліаді» Гомер описував війну, що у цілому велась за правилами чесною гри, війни із перемир'ями, війну, де з повагою ставились до загиблих ворогів³.

Тим не менш, переможений не завжди міг розраховувати на милосердя переможця. Так, після придушення повстання у Пелопоннесі спартанці вбили всіх чоловіків, а жінок перетворили на рабинь.

Подібне було притаманне і Стародавньому Риму. Дія римського закону припинялася за межами імперії. Населення ворожих держав оголошувалось поза законам. Захоплені у полон солдати та цивільне населення, як правило, піддавались різним знущанням, а після тріумфальної ходи їх страчували. Тих, хто вижив, продавали у рабство⁴.

В Середні віки панувала так звана «Доктрина справедливої війни». Сутність її зводилася до наступного: природний порядок є відображення божественного порядку. Законний володар може встановлювати порядок на землі. Війна, що оголошувалася справедливою, велася у відповідності до Божого Провидіння. Супротивник, таким чином, ворог Господа і тому, звичайно, вів несправедливу війну. У цьому випадку, як писав пізніше великий магістр Ордену домініканців Фома Гаєтанський: «За шкоду, яка завдана не тільки воїнам, але й іншим жителям держави, проти якої ведеться справедлива війна, не повинно бути відчуття вини... Немає сенсу ділити жителів на винних та невинних, оскільки вся держава є ворожою, і в силу цього проклята і піддана розоренню»⁵.

Церква визнавала право вбивати полонених, які зазвичай вважалися єретиками, право перетворювати їх на рабів, навіть жінок і дітей.

Жорстоке поводження із переможеними, безцільне знищення ворожого майна, що було звичайними супутниками середньовічних воєн, дало підставу досліднику М.Догелю вважати, що збройна боротьба доби феодалізму ще менш, ніж військові кампанії старожитності, підпорядковувалася нормам гуманітарного права.

У Новий час в розвитку права війни був зроблений значний крок уперед. Особлива заслуга тут належить засновнику науки міжнародного права, голландцю Гуго Гроцію, який у 1625 р. видав свій знаменитий трактат «Про право війни та миру».

Мотивом до написання цієї праці Гроцій називає непохитну впевненість у існуванні «У міжнародних відносинах певного загального права, що зберігає силу для війни і під час війни». Необхідність встановлення певних рамок для правил війни Гроцій відчув з власного досвіду: «Я був свідком такого неподобства на війні між християнами, яке ганебне навіть для варварів, а саме: повсюди хапаються за зброю з мізерного приводу, а то і взагалі без усіякого приводу, а вже почавши війну не дотримуються навіть божеських, не кажучи вже про людські закони...»⁶.

Вимогу повної заборони війн для християн автор вважав недоречною. Виконати її неможливо, а це лише підриває довіру до справедливості, тому потрібно шукати певну рівновагу між абсолютною заборонаю і загальною вседозволеністю.

Гроцій став першим, хто стверджував, що «справедлива причина», яка слугує державі приводом для початку війни, не звільняє ворогуючих від обов'язків дотримуватись законів війни. Однак певні дії військових можуть і не бути злочином, хоча вони і заборонені: «...при цьому вибір надається розсудливості, але з тим, щоб у випадку сумніву він завжди схилявся до тієї сторони, яка вигідніша іншому, ніж собі, що є більш безпечним»⁷.

В той же час він стверджував, що насильство понад міру, необхідну для перемоги, не може бути виправдано, що цивільне населення, і навіть солдат, необхідно залишати живими, якщо це допускається військовою необхідністю.

Правда, за часи Гроція ворогуючі країни рідко керувались даними принципами. Подібним прикладом стала Тридцятирічна війна (1618-1648 рр.) – перша війна у європейській історії, що носила тотальний характер. Війна вперше показала європейцям, що таке широкомасштабні бойові дії, жертвами яких стали десятки тисяч чоловік, в тому числі і мирні жителі. Деякі німецькі князівства втратили 80-90 % свого довоєнного населення⁸.

Живучи розб'єм, (не розрізняючи «свою» або «чужу» територію), солдати грабували селян та жителів міст, чинили насильство над жінками. Англійській історик Сесілі Веджвуд у своєму фундаментальному дослідженні про Тридцятирічну війну пише: « У Тридцятирічній війні солдат був жорстоким та не знав пощади... як про щось звичайне ведеться розмова про розстріл громадян за відмову нагодувати та напоїти війська, що вони у будь-якому випадку не могли зробити, оскільки самі голодували. В Ольмюце полковник насильно видавав доньок багатих бюргерів заміж за офіцерів. У Тюрінгії батькові, чия доньку зґвалтував та вбив солдат, його офіцер, глузуючи, сказав, що якщо би дівчинка не так боялась за свою цноту, то була би живою. Тут же шведи змушували городян не тільки забезпечувати їх їжею, одягом та житлом, але і сплачувати борги»⁹. Армії того часу уявляли собою по суті банди найманців, «послуги» яких до того ж і погано оплачувались. Тільки після реформ французького короля Людовика XVI та короля Пруссії Фрідріха II були створені регулярні армії, дисципліновані, національні за духом та складом.

У XVIII ст. війна у Європі набула характеру бойових дій між регулярними арміями (епоха «війн-парадів»). Цивільне населення, в масі своїй, не включалося у військові дії. Грабунок та надмірна жорстокість були заборонені. Хоча іноді ці права і порушувалися, але в основному ворогуючі сторони прагнули дотримуватися принципів «шляхетного» ведення війни.

Неабияку роль тут відіграв трактат великого французького мислителя Жан Жака Руссо «Про суспільний договір» (1762 р.). Відповідно до формули Руссо – «війна на є ставленням людини до людини, але ставленням держави до держави, при яком приватні особи бувають ворогами тільки випадково, – зовсім не в якості людей, і навіть не в якості громадян, але як солдати» запроваджується поділ на дві категорії: між комбатантами (люди, які приймають участь у бойових діях – франц. *Combatant*) і некомбатантами (ті, які не беруть участі у бойових діях). Застосовувати силу можна було тільки проти перших і до тих пір, поки вони чинять опір. Метою боротьби Руссо вважав перемогу над ворожою державою, а не фізичне знищення її громадян. Це положення було закріплене у французькому військовому кримінальному кодексі від 21 березня V року Республіки, яким встановлювалися самі суворі кари за насильство над беззбройним «мирним» населенням»¹⁰.

Необхідність такого розподілу була підкреслена та виражена одним із сучасників тієї епохи і видатним діячем війни за незалежність США (1775-1783 рр.) Б. Франкліном у його розмірковуваннях з приводу пруссько-американського договору 1785 р. Землероби та рибалки, вказував Франклін, мають бути недоторкані, оскільки вони годують інше населення, купці та торговці – оскільки вони сприяють обміну та задоволенню життєвих потреб та зручностей, а також ремісники і артисти.

Однак, запровадження у більшості країн Європи у кінці XVIII – на початку XIX ст. загальної військової повинності та початок масових воєн, коли цілі народи втягувалися у збройну боротьбу, відсувають гуманітарні принципи на другий план. Ярким прикладом цього можуть слугувати війни, які вів французький імператор Наполеон Бонапарт. Ще під час Єгипетської кампанії він холоднокрівно наказав вбити 4 тис. турецьких солдат міста Яффи, які здалися на умовах збереження їхнього життя. Наполеон майже не піклувався про поранених – ні про своїх, ні, тим більше, про чужих.

В першій половині XIX ст. відбувається стрімкий стрибок у розвитку технологій виробництва зброї. Тільки за одне десятиріччя у цій галузі було досягнуто більше успіхів, ніж за попередні три століття. Поява зброї центрального бою значно збільшило швидкість стрільби. Нові загострені циліндричні кулі завдавали більш

серйозні поранення. В результаті цього різко зростають людські втрати ворогуючих сторін. Особливо помітним це стало під час Кримської війни (1853-1856 рр.), Італійської війни, зокрема, у битвах при Маженте та Сольферіно (1859 р.) а потім і Громадянської війни у США (1861-1864 рр.).

Військова адміністрація не мала можливості приділяти належної уваги всім пораненим, і тисячі їх вмирало, залишаючись на бойових полях.

Французький лікар Люсьєн Боден, який був очевидцем облоги Севастополя, декілька разів відмічав, що медичний персонал, що намагався прийти на допомогу пораненим, потрапляв під вогонь однієї з ворогуючих сторін. Він був першим, хто запропонував простий та практичний спосіб запобігти подібним випадкам. У своїй статті, опублікованій у 1857 р. він стверджував: «Подібні помилки були би неможливими якби по загальній угоді держав лікарі і санітари носили визначений знак – однаковий для всіх армій і всіх країн, – який дозволяв би обом сторонам легко впізнавати їх»¹¹. Однак, ця ідея не була підтримана, а смерть самого Бодена остаточно призвела до її забуття. Тим не менш саме Кримська війна стала подією, що започаткувала надання медичної допомоги на полі битви недержавними організаціями.

Першим етапом у становленні широкомасштабної організації, яка б надавала допомогу пораненим стало виникнення широкого громадського руху Червоного Хреста. Йому передували події вже згаданої вище битви між франко-сардинською та австрійською арміями у 1859 р. біля містечка Сольферіно на півночі Італії. В історію вона увійшла як одна із найбільш кровопролитних битв у Європі з часів Наполеонівських воєн. За 15 годин бойових дій вона забрала життя більше 30 тис. чоловік (за деякими даними – 40 тис)¹². Кількість поранених та скалічених неможливо було підрахувати.

Одним з очевидців цих подій став швейцарський бізнесмен Анрі Дюнан. Він був вражений не тільки полем битви «...засіяним тілами людей і коней», але і тим, що тисячі поранених, які ще залишалися на ньому, виявилися просто покинутими на волю долі, вмираючи мученицькою смертю. У невеличкому містечку Кастільоне скупчилося біля 9 тис. поранених. Вони лежали не тільки у приватних будинках, але і у церквах, на вулицях і площах. Становище погіршувало і мізерна кількість медичного персоналу: всього лише 6 військових лікарів французької армії не могли зарадити цій катастрофічній ситуації. «Протягом першого тижня після битви, – розповідає Дюнан, – поранених, про яких лікарі говорили «тут нічого неможливо зробити», залишали без усіякого догляду, і вони вмирали зовсім позабуті. І це було цілком природно, з огляду на обмежену кількість фельдшерів і величезну масу поранених. Це жорстоко і жахливо, але невідворотно; не можна втрачати дорогоцінний час на безнадійних, коли він потрібен тим, кого ще можливо врятувати»¹³.

Згадуючи про відчайдушну роботу медичного персоналу А. Дюнан писав: «Французькі хірурги виявили невтомну самопожертву, ...протягом доби не відпочиваючи ні хвилини. Двом з них... довелося зробити так багато ампутацій і перев'язок, що вони втратили свідомість. В іншому пункті один з лікарів був настільки виснаженим, що двоє солдатів підтримували йому руки, щоб він міг продовжувати працювати»¹⁴.

Не вважаючи для себе можливим залишатися осторонь Дюнан активно залучається до надання допомоги пораненим, організує добровольців. В нього немає медичної освіти, але він як вмє робить перев'язки, приносить їжу, воду, тютюн. Навіть просто розмовляє із пораненими, багато з яких у дуже пригніченому стані, оскільки їм не надається жодна медична допомога. Дюнан допомагає не тільки своїм воякам, але і

солдатам ворога, переконуючи у необхідності такого підходу і інших добровольців. Його заклик «Tutti Fratelli» («Всі ми брати») стає у подальшому гаслом системи допомоги.

Цими страшними днями у Дюнана зароджується ідея створення системи добровільних медичних товариств, які б могли надавати допомогу пораненим під час війни. «Якби під час битви при Сольферіно, – пише він, – існувало міжнародне товариство допомоги, якби 24, 25 і 26 червня в Кастільоне, Брешиї, Мантуї і Вероні були б добровольці, сестри і брати милосердя, яку неоціненну користь вони могли б принести!»¹⁵.

Враження від побаченого Дюнаном на полі битви виявилось настільки сильним, що після свого повернення до Женеви він пише книгу, яку видав власним коштом у 1862 р. Книга мала назву «Спогад про битву у Сольферіно» Використовуючи слово «спогад» в однині автор бажав підкреслити, що після побаченого ним жаху його переслідував лише один спогад: тисячі поранених та скалічених, які стікають кров'ю на полі бою.

Книга справила надзвичайно сильне враження на багатьох людей. Французький військовий міністр маршал Рандон навіть заявив, що книга А.Дюнана написана проти його батьківщини. Однак більшість відгуків читачів були схвальними.

З усіх кінців Європи до Дюнана надходять листи. Його ідеї починають втілюватися у життя. До Дюнана приєднався інший швейцарець, юрист Густав Муаньє голова «Товариства громадської користі». Вони обидва вирішили створити в Женеві Міжнародний Комітет допомоги пораненим воїнам (у майбутньому – Міжнародний комітет Червоного Хреста). До них приєдналися генерал Анрі Дюфур та два лікарі: Луї Аппія та Теодор Монуар. Члени комітету планували створення товариств, які ще у мирний час мали би у своєму складі «рятувальників-добровольців», підготовкою яких займалися саме ці товариства, а також медичних матеріалів, інструментів та іншого необхідного майна. Щойно розпочнеться війна, ці товариства зможуть надавати суттєву допомогу нечисельним медичним підрозділам армій своїх країн .

Важливим було і те, що Комітет висунув пропозицію запровадити єдиний знак, яким позначалися як військові санітарні служби, так і добровольці товариств допомоги пораненим воїнам. Дюнан виразив своє побажання наступним чином: «Нарешті було би корисно прийняти значок або нарукавну пов'язку, щоб ті, хто носить такі... загальноприйняті знаки, користувалися належним визнанням»¹⁶.

Ці пропозиції були прийняті, і в тому ж 1863 р. в Женеві була скликана конференція з представників 16 держав (39 делегатів). 29 жовтня 1863 р. стало днем народження Товариства, якому була присвоєна назва «Червоний Хрест», а гаслом були обрані слова «Inter arma caritas» («Милосердя під час битви»).

Конференція ухвалила напрямки і результати діяльності Комітету, підтримавши необхідність створення товариств, які під час військових дій надавали би допомогу військовій медицині (а для цього в мирний час готували би кадри медсестер, робили би запаси медикаментів та ін.). В рішеннях Конференції було вказано, що персонал таких товариств «в усіх країнах носить єдиний відмітний знак – білу нарукавну пов'язку із червоним хрестом».

На тій же самій конференції делегатом від Швейцарії Брієром було запропоновано єдиний прапор для забезпечення захисту військовим санітарним службам. У руслі цієї пропозиції на конференції було висловлене побажання, щоб єдиний відмітний знак позначав медичний персонал всіх армій. Оскільки у конференції не було повноважень приймати рішення, вона рекомендувала визнати єдиний відмітний знак для медичних служб усіх армій або, у крайньому випадку, для всіх приналежних до цієї служби осіб однієї армії; прийняти єдиний прапор в усіх країнах для позначення похідних лазаретів та госпіталів.

Для того, щоб ці рекомендації конференції 1863 р. мали змогу стати інструментом міжнародного права, уряд Швейцарії скликав у Женеві у серпні 1864 р. дипломатичну конференцію. Це була дуже представницька конференція, на яку з'їхалися делегати 16 країн – такого успіху не очікували і самі організатори. 22 серпня 1864 р. учасники конференції підписали конвенцію «Про покращення долі поранених та хворих воїнів ід час сухопутної війни».

Женевська конвенція містила у собі 10 статей, які торкалися наступних питань:

- військові санітарні підводи, госпіталі та лазарети були визнані нейтральними, їм забезпечувалися захист і повага;
- нейтральність поширювалась на армійських священиків, які виконували свої обов'язки; якщо вони потрапляли до рук супротивника, вони повинні були бути звільнені і поверталися до власного табору;
- необхідно було поважати мирне населення, яке допомагало пораненим; поранених та хворих військових необхідно було забезпечити доглядом, незалежно від того на чьому боці вони воювали;
- знак червоного хреста на білому полі мав позначати госпіталі і медперсонал для надання їм захисту.

Саме ці положення стали основою для розвитку міжнародного гуманітарного права.

Женевські починання знайшли своїх послідовників, В одному із перших звітів французького Товариства опікування хворих та поранених солдатів так відмічені ці успіхи: «Як корабель вкривається при попутному вітрі вітрилами, так на європейському континенті після 1863 і 64 рр. повсюдно виникають комітети¹⁷.

Перше товариство виникло у Вюртемберзі ще у грудні 1863 р. протягом 1864 р. відкриваються ще 10 товариств Червоного Хреста: у герцогстві Ольденбурзькому, у Бельгії, Пруссії, Данії, Франції, Італії, Мекленбурзі, Іспанії та Німеччині. Розпочався новий етап розвитку міжнародного гуманітарного права.

Отже, виникнувши ще у глибокій давнині, закони та звичаї війни розвивались протягом століть під впливом багатьох факторів: філософських та релігійних вчень, діяльності видатних особистостей та ін. Значний крок у розвитку права війни був зроблений у Новий час, особливо великий внесок тут пов'язаний із настанням епохи Просвітництва.

XIX століття, з його небаченим прогресом у військовій галузі і, як наслідок, зростанням кількості жертв збройних конфліктів, змусило людство переглянути ставлення відносно самої можливості покращення долі поранених військових. За ініціативи швейцарського підприємця і громадського діяча А.Дюнанна розпочинається процес оформлення сучасного гуманітарного права. Результатом його діяльності стала славнозвісна Женевська Конвенція (1864 р.).

На відміну від попередніх угод та кодексів, що надавали захист певним категоріям людей, в тому числі пораненим та хворим (дослідники нарахували близько 500 таких документів, які були прийняті до 1864 р.), конвенція являла собою першу багатосторонню постійно діючу угоду, відкриту для приєднання інших держав. Саме з неї бере свій початок сучасне міжнародне гуманітарне право.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Мальшева Т. М. Возникновение Общества Коасного Коеста как первый историко правовой этап в становлении централизованного оказания гуманитарной помощи. *Вестник Саратовской осударственной академии права*. 2011. №4 (80). С. 200.

- ² Жуковская Т. В. Из истории образования международного гуманитарного права. *Формирование знаний о международном гуманитарном праве как одно из условий воспитания толерантности у подрастающего поколения* / Материалы республиканской научно-практической конференции. Майкоп: Министерство образования и науки Республики Адыгея, 2007. С. 75.
- ³ Ибраева Г. Ж. Региональные конфликты и средства массовой информации. URL: http://www.library.cjes.org/online/?a=con&b_id=19&c_id=379.
- ⁴ Там само.
- ⁵ Волков С. Ю. Развитие доктрины справедливой войны в эпоху Раннего Нового времени. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И.Лобачевского. Серия «Международные отношения. Политология. Регионоведение»*. 2009. №3. С. 228.
- ⁶ Там само. С. 229.
- ⁷ Там само. С. 230.
- ⁸ Пегасов Н. Тотальная война 1618-1648: насилие и выжженная земля. URL: <http://www.fido.sakhalin.ru/wayofsword/projects/europe/.../30war.htm>.
- ⁹ Веджвуд С. В. Тридцатилетняя война. М.: АСТ: Астрель: Полиграфиздат, 2012. С. 514.
- ¹⁰ Коровин Е. Французская буржуазная революция 1789 г. и законы и обычаи войны. *Вопросы государства и права во французской буржуазной революции XVIII в. Сборник статей, посвященных 150-летию французской революции*. М.: Юридическое издательство НКЮ СССР. 1940. С.129.
- ¹¹ Там само. С. 130.
- ¹² Теличкин И. Анри Дюнан: путь к бессмертию. *Медицинская газета*. 2012. № 44 С. 34.
- ¹³ Там само. С. 35.
- ¹⁴ Дюнан А. Воспоминание о битве при Сольферино. М.: Международный Комитет Красного Креста. 2009. С. 51.
- ¹⁵ Там само. С. 52.
- ¹⁶ Богаевский П. Красный крест в развитии международного права: В 2-х ч. М.: Т-во Скоропеч. А. А. Левенсон, 1906. Ч. 1: Национальные общества Красного креста и Женевская конвенция 22 авг. 1864 года. С. 223.
- ¹⁷ Там само. С. 225.

REFERENCES

- ¹ Malysheva T.M. Vozniknovenie Obshchestva Koasnogo Koesta kak pervyj istoriko pravovoj etap v stanovlenii centralizovannogo okazaniya gumanitarnoj pomoshchi. *Vestnik Saratovskoj osudarstvennoj akademii prava*. 2011. №4 (80). S. 200.
- ² Zhukovskaya T.V. Iz istorii obrazovaniya mezhdunarodnogo gumanitarnogo prava. *Formirovanie znaniy o mezhdunarodnom gumanitarnom prave kak jedno iz uslovij vospitaniya tolerantnosti u podrastayushchego pokoleniya* / Materialy respublikanskoj nauchno-prakticheskoy konferencii. Majkop: Ministerstvo obrazovaniya i nauki Respubliki Adygeya, 2007. S. 75.
- ³ Ibraeva G. ZH. Regional'nye konflikty i sredstva massovoj informacii. URL: http://www.library.cjes.org/online/?a=con&b_id=19&c_id=379.
- ⁴ Там само.
- ⁵ Volkov S. YU. Razvitie doktriny spravedlivoj vojny v epohu Rannego Novogo vremeni. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I.Lobachevskogo. Seriya «Mezhdunarodnye otnosheniya. Politologiya. Regionovedenie»*. 2009. №3. S.228.

- ⁶ Там само. S. 229.
- ⁷ Там само. S. 230.
- ⁸ Pegasov N. Total'naya vojna 1618-1648: nasilie i vyzhzhennaya zemlya. URL: <http://www.fido.sakhalin.ru/wayofsword/projects/europe/.../30war.htm>.
- ⁹ Vedzhvud S.V. Tridcatiletnyaya vojna. M.: AST: Astrel': Poligrafizdat, 2012. S. 514.
- ¹⁰ Korovin E. Francuzskaya burzhuaznaya revolyuciya 1789 g. i zakony i obychai vojny. *Voprosy gosudarstva i prava vo francuzskoj burzhuaznoj revolyucii XVIII v. Sbornik statej, posvyashchennyh 150-letiyu francuzskoj revolyucii*. M.:YUridicheskoe izdatel'stvo NKYU SSSR. 1940. S.129.
- ¹¹ Там само. S. 130.
- ¹² Telichkin I. Anri Dyunan: put' k bessmertiyu. *Medicinskaya gazeta*. 2012. № 44 S. 34.
- ¹³ Там само. S. 35.
- ¹⁴ Dyunan A. Vospominanie o bitve pri Sol'ferino. M.: Mezhdunarodnyj Komitet Krasnogo Kresta. 2009. S. 51.
- ¹⁵ Там само. S. 52.
- ¹⁶ Bogaevskij P. Krasnyj krest v razvitii mezhdunarodnogo prava: V 2-h ch. M.: T-vo Skoropech. A. A. Levenson, 1906. CH. 1: Nacional'nye obshchestva Krasnogo kresta i ZHenevskaya konvenciya 22 avg. 1864 goda. S. 223.
- ¹⁷ Там само. S. 225.